

DARSDA O'QUVCHILARNI ASAR QAHRAMONLARINI BAHOLASHGA O'RGATISH

Hamrayeva Matluba

Urganch davlat universiteti o'zbek adabiyoti

2-bosqich magistranti

Kalit so'zlar: dars turlari, baholash, tanqid, tafakkur, badiiy asar qahramoni

Annotatsiya: ushbu maqolada o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, badiiy asarni o'qish jarayonida munosabat bildirib, badiiy asar qahromonlarini to'g'ri baholay olishga o'rgatish misollar bilan izohlanadi.

Badiiy asar tahlili ustida ishlash jarayonida qahramonlarni baholash uchun o'quvchilarning tanqidiy tafakkuri yuzaga chiqa boshlaydi. Tanqidiy tafakkur tushunchasi ostida insonlarning mustaqil fikrlash tarzi yotadi va uning asosini turli xabarlar tashkil qiladi. Tanqidiy tafakkur tushunchasi ostida qo'yilgan masalaga ishonchli ma'lumotlar asosida mustaqil ravishda yondashiladi. Mazkur pedagogik hodisaning o'ziga xosligi shundaki, unda o'quvchilar ta'lim-tarbiya jarayonidagi faoliyatlarini o'zlari aniq, obyektiv maqsaddan kelib chiqib, mustaqil tarzda loyihalashtiradilar.

O'quvchilarni badiiy asar qahramonlariga tanqidiy baholashga yo'naltirilgan darslar an'anaviy darsdan farq qiladi. Bu kabi darslarda o'qituvchining aytgan topshiriqlarini qiladigan obyektlikdan dars jarayonida faollangan subyektlarga aylanadilar. Ular o'z oldilariga qo'yilgan murakkab masala, savol va topshiriqlar ustida o'ylanadilar, izlanadilar, qayta-qayta badiiy matnga murojaat qiladilar, bir-birlari bilan fikr almashadilar, badiiy asar va undagi obrazlarni har xil rakurslarda tahlil qiladilar. Bu jarayonda o'quvchida badiiy matnga nisbatan ijodiy munosabat paydo bo'ladi.

O'quvchilarni badiiy asar qahramonlarini baholashga o'rgatuvchi adabiyot darslarining turli tiplari va ko'rinishlari mavjud. Darsning alohida usullari maktab amaliyotida namoyon bo'ladi. Bunday darslar o'qituvchilarning amaliy faoliyatida alohida o'rin egallaydi. O'quvchilarni badiiy asar qahramonlarini tasniflashga o'rgatadigan darslar o'z maqsadiga ko'ra o'quvchilarning tanqidiy hamda estetik tafakkurlari, badiiy his-tuyg'ulari, ko'rkam asarni idrok etish ko'nikmalari, obrazli tafakkurlarini o'stirish, ular ongini timsollar yordamida boyitish, axloqiy, estetik, ijtimoiysiyosiy, huquqiy, ma'naviy tarbiyalash, o'qishga ijobiy munosabat uyg'otish, badiiy asar va san'at namunalari bilan muntazam muloqot qilishga ehtiyoj hosil qilish,

kitoblarni mustaqil tahlil qilish, ularni baholay olish, qiziqarli badiiy asarlarni mustaqil izlab topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Adabiyot” darsliklaridagi yozuvchi yoki shoirlarning tarjimai holi bilan bog'liq ma'lumotlar ham o'quvchiga u yoki bu darajada asar qahramonlarini baholashga yordam beradi. Bunday darslarda o'qituvchining adiblar shaxsi, turmush tarzi bilan bog'liq darsliklarga kiritilmagan axborotlari katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar asarlarning mualliflari haqida qancha ko'p ma'lumotga ega bo'lsalar, uning shaxsi bilan qanchalik yaqindan tanishsalar u yaratgan obrazlarni ham imkon qadar mukammalroq his qiladilar.

Muallifning insonni anglash yo'lidagi izlanishlari, kashfiyotlarini yozgan asarlari zamiridan qidirish ham o'quvchi shaxsini to'kislik sari yetaklaydi.

O'quvchilarga tanqidiy fikrlashni o'rgatishda ularga o'zlarida qanday savollar paydo bo'lganligi, asar qahramonlari, sodir bo'layotgan voqealar haqida fikr mulohazalarini tinglash lozim. O'quvchi asarni tahlil qilish jarayonida mustaqil fikrlay olishi, voqealar rivojini to'g'ri baholay olishi badiiy asar psixologiyasini his qilishi ahamiyatlidir.

Yaqin yillarda nashr qilingan adabiyot darsliklarida badiiy asarlarda bitta yoki ikkita xatboshidan keyin o'quvchilarni munosabat bildirishlari uchun savollar beriladi. Bundan tashqari asarlar boshlanishidan oldin asar sarlavhasiga ham munosabat bildirishni, asarni mutolaa qilmasdan oldin o'quvchilar fikrini bilishga intilish ham o'quvchilar salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. 6-sinf adabiyot darsligida berilgan asarlar asosida tahlil qilamiz.

“Dunyoning ishlari” qissasidan biz o'qiydigan hikoya “Eng og'ir gunoh” deb nomlanadi. “Eng og'ir gunoh” jumlasini eshitganingizda xayolingizdan nimalar o'tdi? Nima uchun hikoya “Eng og'ir gunoh” deb atalgan bo'lishi mumkin? Unda yozuvchi qanday gunoh haqida hikoya qiladi deb o'ylaysiz?

Asarni o'qishga kirishmasdan oldin o'quvchida paydo bo'ladigan, o'z fikrini aytishi mumkin bo'lgan bu kabi savollar darsliklarda anchagina. Yaratilayotgan darsliklarda bu kabi savollarning berilishi o'quvchilarda asar voqealarini to'g'ri idrok qilishga ko'maklashadi. Oldin yaratilgan darsliklarda savol-javob qismi asar mutolaa qilib bo'lingandan keyin berilar edi. Bu o'rinda o'quvchida asar o'rtasida uzulish bo'lib qolar edi. Agar hikoya yoki qissadan berilgan parcha 2 yoki 3 darsga mo'ljallangan bo'lsa oldingi darsda o'rganilgan qismi mustahkamlanmay qolar edi.

Endi “Shum bola” qissasidan berilgan parchada muhokama qilishga qo'yilgan savollarga ‘etibor qaratsak. “Gard orasidan oriq baytalga mingan bir uzumchi chol paydo bo'ldi. Men uning bariga yopishib, meni ham o'tkazib qo'yishini iltimos qildim.

Uzumchi: “Otim oriq, yangi qulunlagan, yukim ko‘p, ikkita devday kishi bitta baytalga mingashsa, uyat bo‘ladi”, deb bahona qilsa ham, xiralik qila berdim. Noiloj qolib, o‘tkazib qo‘yishga majbur bo‘ldi”. Shu parchaan keyin berilgan savol quyidagicha: Inson tabiatiga xos “xiralik” nimaning belgisi? Xiralikni ham shum bolalarga xos xususiyat deb ayta olamizmi? Keyingi o‘qinlarda quyidagicha savollar beriladi: 1. Nima uchun xizmatkorlar Sariboyning oldiga Shum bolani yuborishga qaror qilishdi? Shum bola qanday qilib Sariboy-“innaykeyin”ning “tinkasini quritishi” mumkin deb o‘ylaysiz? 2. Nima uchun Shum bola gapni Sariboyning “dandon sopli pichog‘ining sinishi” dan boshladi? Uning ezma boyning g‘azabidan omon qolish sabablarini qanday izohlaysiz?

Oldingi darsliklarda berilgan topshiriqlar yangi darsliklardan tubdan farq qiladi. O‘quvchi bu kabi savollar qarshisida o‘zi mulohaza qiladi. Hayotiy vaziyatlardan foydalanib savollarga javob beradi. Badiiy asar qahramonlarining xarakterini savollarga javob berish asosida tanqid qila oladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, badiiy asarlarning qahramonlarini munosib baholashda muayyan nazariy bilimlarga ham ehtiyoj seziladi. Chunki bunday faoliyatga kirishgan o‘quvchi ilmiy mantiqqa tayangan holda ish olib borishi taqozo etiladi. Badiiy asar qahramonlari shaxsini baholashda o‘quvchilarning psixologik, pedagogik, mantiqiy, falsafiy bilimlari integratsiyalashadi va berilgan bahoning har jihatdan munosib va asosli bo‘lishiga imkon yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova. Adabiyot o‘qitish metodikasi. T.2018
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta ta’lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-son qarori.
3. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. Z.Mirzayeva, K.Jalilov. Respublika ta’lim markazi, Toshkent-2022